

کتابشناسی تاریخ اسلام

کارنامه‌ای موجز از پژوهش‌های تاریخ اسلام

○ کتابشناسی تاریخ اسلام
○ محمد توری، قاسم خاتجانی
○ انتشارات بین‌المللی الهدی، ۱۳۷۹

○ حسین فعال عراقی نژاد

شناخت حوادث و رویدادهای تاریخ صدر اسلام از جمله معارفی است که در فهم رخدادهای پس از آن نقش بسزایی دارد و چنانچه چراغی فروزان است که راه آینده تاریخ اسلام را فراروی مسلمانان و دین‌پژوهان روشن‌تر می‌سازد. گفتن و نوشتن درباره تاریخ اسلام از همان قرون نخستین اسلامی آغاز شده و تاکنون هزاران رساله و کتاب و مجموعه در این باره نوشته شده است. از آنجا که کتابشناسی‌ها بهترین ابزار اطلاع‌رسانی پژوهشی است و می‌تواند سنگ زیرین تحقیقات و تألیفات قرار گیرد و ضمناً از اجرای پژوهشهای موازی و تکراری بکاهد، مرکز مطالعات فرهنگی و بین‌المللی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی یک کتابشناسی توصیفی و موضوعی در زمینه تاریخ اسلام به همت محمد توری و قاسم خاتجانی تهیه و تدوین کرده است. این کتابشناسی با هدف ارائه کارنامه‌ای موجز از پژوهشهایی که تاکنون در تاریخ اسلام انجام یافته و به منظور راهنمایی پژوهشگران و دانشجویان مسلمان و نیز اصلاح اطلاعات اشتباهی که در کشورهای اسلامی و غربی در این باره وجود دارد، تهیه شده است. البته همه منابع تاریخی به دلیل کثرت و فراوانی منابع تاریخی و نیز اجتناب از تکرار معرفی نشده است. این کتابشناسی در چهار بخش ذیل تدوین شده است:

۱. کتابشناسی‌های تاریخ اسلام، ۲. تاریخ عمومی اسلام، ۳. سیره نبوی، ۴. سیره امامان معصوم (ع)

۱. کتابشناسی‌های تاریخ اسلام

در این بخش اهم منابعی که به صورت کتابشناسی یا تحلیلی به فهرست‌نگاری و معرفی منابع تاریخ اسلام پرداخته است، آورده شده است. در این بخش فهرستواره و نوشتارهای تحلیلی نیز معرفی شده است. لازمه تدوین کتابشناسی در هر موضوع، مطالعه کتابشناسی‌های گذشته و تجربه‌آموزی از آنهاست تا کاری متقن عرضه شود.

از بین دهها کتابشناسی درباره تاریخ اسلام به زبانهای مختلف مواردی که مهمترین و در دسترس

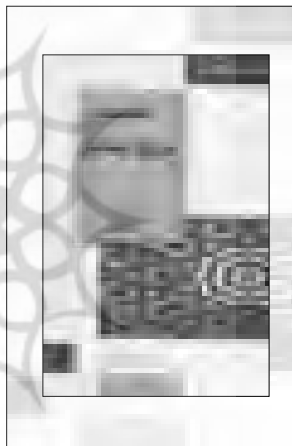

بوده

معرفی شده است. از

آنجا که مستشرقان در تهیه

کتابنامه تاریخ اسلام گامهایی برداشته و آثاری

ارائه کرده‌اند باید در نظر گرفتن آنها به پژوهش‌های جدید دست یازید؛ تا هم ضعفها و جنبه‌های منفی آنها را شناخت و شناساند و هم اطلاعات صحیحتری به محافل علمی ارائه کرد. از این رو، برخی از کارهای آنها در این مجموعه معرفی گردیده است.

۲. تاریخ عمومی اسلام

در این بخش فقط کتابهایی به وقایع‌نگاری عمومی تاریخ اسلام پرداخته معرفی شده است. کتابهای تاریخ محلی، تاریخهای دودمانی و نسب‌شناسی، طبقات، عالمان، تاریخ پادشاهان، ملوک، وزراء و سلسله‌های حکومتگزار، فرهنگنامه‌ها یا دایرة‌المعارفهای تاریخی مانند تاریخ مدینه دمشق یا تاریخ بغداد یا الوافی بالوفیات از قلمرو این مآخذشناسی بیرون است. همچنین کتابهای فتوحات یا تاریخ نظامی مسلمانان از محدوده این فهرستواره خارج است. در این بخش اسامی کتابهایی که محتوای آنها تاریخ عمومی است ذکر شده است. تدوین‌کنندگان کتاب نیز خود اشاره کرده‌اند که «آنچه در اینجا ارائه خواهد شد همه منابع و همه اطلاعات نیست که اسقرار کامل به چندین جلد خواهد رسید.»

۳. سیره نبوی

دربارۀ پیامبر اسلام (ص) فراوان نوشته‌اند و همه ابعاد و وقایع زندگانی آن حضرت به تفصیل مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در کتابهای حدیثی شیعۀ و سنی فصلی به ایشان اختصاص داده‌اند. کتابهای تاریخی درباره پیامبر اکرم (ص) در چند دسته مناقب‌نگاری، دلایل‌نگاری و سیره‌نگاری قابل طبقه‌بندی‌اند. در این بخش فقط کتابهای سیره معرفی شده اما چند کتاب نیز در زمینه شمایل و مناقب پیامبر و دلایل نبوت فهرست شده است.

۴. سیره امامان معصوم (ع)

این بخش از کتاب‌شناسی به دو فصل تقسیم می‌گردد:

الف. فصل مباحث عام

سیره و سنت اهل بیت (ع) بخشی از تاریخ اسلام است. این خاندان به مثابه صحابه و تابعی و ذریه پیامبر (ص) مورد احترام اهل سنت است. اما در شیعۀ علاوه بر موارد مزبور، آنها امامان معصوم و وارثه تن آنان منسوب از جانب خداوند برای راهنمایی مردم و واسطه فیض هستند؛ و از گذشته تا به حال مورخان به این خاندان عظیم‌النسان توجه داشته و آثار فراوانی درباره زندگانی آن بزرگواران نوشته‌اند که در این بخش از کتاب‌شناسی آمده؛ هرچند همه منابع معرفی نشده و فقط گزیده‌ای از آثار آمده است. در این گزینش عمدتاً نیازهای پژوهشگاه سازمان تربیانات موردتوجه بوده است.

لازم به یادآوری است که درباره امامان شیعۀ دو کتاب‌شناسی مستقل تدوین گردیده است:

۱. کتابنامه ائمه اطهار علیهم السلام ناصرالدین انصاری قمی قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.

۲. المعجم مکتب عن الرسول و اهل البیت علیهم السلام (ده جلد) کنون عبدالجبار الرفاعی تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ۱۳۶۱.

ب. فصل منابع خاص هریک از معصومین (ع)

نویسندگان در این فصل با دقت و تأمل به کتابشناسی هریک از ائمه اطهار (ع) و فاطمه زهرا (س) از گذشته تا به حال پرداخته‌اند و کتابهایی درباره هریک از امامان بزرگوار (ع) و فاطمه زهرا (س) معرفی کرده‌اند. در ضمن کتابشناسی‌هایی درباره برخی از معصومین (ع) از جمله امام علی (ع) فاطمه زهرا، امام حسن، امام حسین، امام باقر و امام مهدی علیهم السلام معرفی شده است.

ویژگی‌های این کتابشناسی که از امتیازات آن محسوب می‌شود عبارت است از:

۱. نویسندگان فقط به معرفی فهرستی کتب بسنده نکرده‌اند بلکه به معرفی توصیفی کتب درحد یک شناخت اجمالی پرداخته‌اند تا خواننده بتواند تصویری از مطالب کلی کتاب در ذهن ترسیم کند.

۲. گردآورندگان نه تنها به معرفی توصیفی کتب چاپ شده از گذشته تا به حال پرداخته‌اند بلکه کتب خطی را نیز در حد توان معرفی کرده‌اند.

۳. در این کتابشناسی کتابنامه‌های دیگر از نظر دور نمانده و اگر از قبل کتابشناسی دیگری چاپ شده است به معرفی آن نیز پرداخته‌اند. این خواننده را با آن کتابنامه‌ها آشنا می‌کند و هم از تکرار کتبی که در آن کتابنامه‌ها آمده است جلوگیری می‌کند.

۴. دو نمایه پایانی کتاب خواننده را کمک می‌کند تا بتواند به سهولت نویسنده یا کتاب موردنظر خود را پیدا کند. این نمایه‌ها عبارت از:

الف: نمایه نویسندگان و مترجمان با عنوان «فهرستواره نامها»

ب: نمایه عنوان کتابها و نشریات با عنوان «فهرستواره عناوین»

اما برخی از نکات که جا داشت به آن توجه شود:

۱. معرفی برخی کتب از قلم افتاده است؛ مثلاً درباره امام رضا علیه‌السلام، سه عنوان کتاب بیشتر معرفی نشده است؛ در حالی که آثار فراوانی درباره آن امام همام (ع) در زمینه و ایجاد گوناگون اجتماعی - سیاسی و اخلاقی آن حضرت به زبانهای فارسی و عربی نوشته شده است.

۲. کتابها طبق شیوۀ تدوین کتابشناسی معرفی نشده‌اند.

۳. در ابتدای کتاب جای شیوۀنامه چگونگی تدوین خالی است.

۴. کتاب از نظر رعایت قواعد نگارش و ویرایش نیز خالی از اشکال نیست.

پی نوشتها:

۱. کتاب‌شناسی تاریخ اسلام؛ ص ۳۳